

UKRAJINSKÁ PRACOVNÍ MIGRACE V ČESKÉ REPUBLICE: ODLIV MOZKŮ A EXISTENCE STRUKTURÁLNÍCH KANÁLŮ

Matthew Sanderson, Kansas State University; Wadim Strielkowski, Kateřina Hlušítková, Univerzita Karlova v Praze

1. Úvod

Mezinárodní migrace se stala celosvětovým fenoménem 21. století. Podle odhadů Světové banky existuje na světě 215 milionů migrantů – tedy přibližně 3 % světové populace (Světová banka, 2011). Nejoblíbenějšími destinacemi většiny migrantů jsou opouštěné země jako Mexiko, Indie, Rusko, Čína a Ukrajina. Migrační toky jsou vystaveny finančním podnětům, neboť v době destabilizování ekonomiky finanční krizí došlo k jejich oslabení (Světová banka, 2011).

Zájem o migraci v evropském kontextu se objevil v nedávné historii Evropské unie a pramenil ze zavedení čtyř svobod společného trhu. Zejména přistoupení 12 nových členských států v roce 2004 a 2007 a jejich zapojení do společného trhu, který umožňoval volný pohyb pracovní síly, spustilo diskuze o vlivu a dopadech nadcházejícího přílivu pracovníků z nových zemí.

Statistické údaje dokládají stálý nárůst migrantů, počet zahraničních rezidentů z EU-8 v EU-15 se zvýšil z 893 000 osob v roce 2003 na 1,91 milionů v roce 2007 (Brücker a Damelang, 2007), což je asi 250 tisíc lidí za rok od roku 2004 v porovnání s 62 tisíci lidí ročně mezi lety 2000 a 2003. Migranti ze zemí EU-8 směřují především do Spojeného království a Irska a ze zemí EU-2 do Španělska a Itálie. Nicméně doposud nebyl zaznamenán významný negativní dopad na cílové země plynoucí z východo-západní vlny migrace, neboť statistiky dokládají stabilní trh práce i po rozšíření v roce 2004 (Zimmermann a kol., 2010).

V posledních dvou desetiletích získala migrace do zemí střední a východní Evropy mimořádný význam. Pozorujeme zde vzor východo-západní migrace, na jedné straně z nových členských zemí (NMS) EU do západní Evropy, na druhé straně z nově nezávislých států (NIS) do NMS. Leon-Ledesma a Piracha (2001) charakterizovali migraci ze střední a východní Evropy termínem „dočasná a krátkodobá“. Mnoho migrantů cestuje do zahraničí pouze za sezónní prací bez úmyslu zůstat v zemi natrvalo a jejich hlavní motivací pro práci v zahraničí jsou mzdové rozdíly. Tento druh migrace je charakteristický tím, že spotřeba remitencí nebo uspořené peníze nejsou pro vracející se migranty tím hlavním přínosem.

V kontextu hospodářské restrukturalizace a mezinárodní integrace migranti získávají přístup k zaměstnání v podobných odvětvích ekonomik cílových zemí, ve kterých pracovali dříve v domovské zemi. V této souvislosti hovoříme o povoláních vytváře-

jících tzv. „strukturální kanály“, propojující sektory obou zemí. Díky těmto kanálům dochází k útlumu plýtvání mozků (*brain waste*), neboť migranti v cílových zemích nacházejí zaměstnání odpovídající jejich kvalifikaci, a zároveň zabraňují odlivu mozků, protože největší poptávka po práci v České republice je v sekundárním sektoru. Odliv mozků řadu let představoval pro Ukrajinu významný socio-ekonomický problém, neboť odchod kvalifikovaných lidí znamená pro danou zemi vždy značnou ztrátu. Prokázání existence strukturálních kanálů by tak mohlo pozitivně ovlivnit ukrajinskou ekonomiku.

Tento článek zkoumá, do jaké míry předchozí praxe v ukrajinském stavebnictví zvyšuje pravděpodobnost vykonávání stejné profese v České republice. Autoři se snaží pomocí unikátního souboru dat odhalit, zda dnes stále probíhá odliv mozků z Ukrajiny, nebo zda existují migrační strukturální kanály, které dopravují ukrajinské pracovní migranty s potřebnou kvalifikací pro výkon povolání, ve kterém mají mnohaletou praxi.

Článek je strukturován následujícím způsobem: kapitola 2 popisuje specifický případ pracovní migrace v zemích střední a východní Evropy, kapitola 3 hodnotí vývoj stavebního sektoru v ČR, který se stává nejčastějším cílem pracovních migrantů z východu, kapitola 4 přibližuje roli povolání jako strukturálních kanálů na pracovním trhu – konceptu, který vznikl na základě studia mexické pracovní migrace na americkém trhu práce, kapitola 5 popisuje použitou metodologii a data, kapitola 6 uvádí výsledky zkoumání naší hypotézy pomocí empirického modelu a konečně kapitola 7 přináší hlavní závěry a implikace.

2. Pracovní migrace a odliv mozků ve střední a východní Evropě

Česká republika je díky své příznivé zeměpisné poloze důležitou zemí pro migranty z celé Evropy – ať už jako trvalá, nebo jen přechodná destinace. Ze všech postkomunistických zemí střední a východní Evropy je právě Česká republika největším příjemcem zahraniční pracovní síly. Ukrajínští pracovníci představují největší podíl všech imigrantů v ČR (podobně jako v sousedním Slovensku, které je v mnoha aspektech (jazykový, kulturní, geografický) vhodným územím pro srovnání s ukrajinskou migrací do ČR) a Ukrajina je bezesporu nejdůležitějším zdrojem zahraniční pracovní síly pro český trh (ČSÚ, 2010). Z ekonomického hlediska ale nejsou absolutní počty migrantů pro přijímací zemi až tak důležité. Skutečně podstatný je objem migrace vyjádřený jako procento populace přijímací země. Je tedy vhodné zmínit, že ukrajínští migranti, a zvláště pak jejich finanční převody (remittance), mají pro českou ekonomiku zásadní význam.

V roce 2009 představovali Ukrajinci 21 % všech imigrantů v ČR a v roce 2006 bylo jejich zastoupení dokonce ještě větší – více než třicet tisíc ukrajinských pracovníků tvořilo 46 % celkového počtu imigrantů (ČSÚ, 2011). Imigranti z nečlenských zemí EU tvoří 68 % všech cizinců v České republice, z nichž 43 % je původem z Ukrajiny (v roce 2011 jich podle ČSÚ bylo 124 281). Další početné skupiny tvoří Slováci,

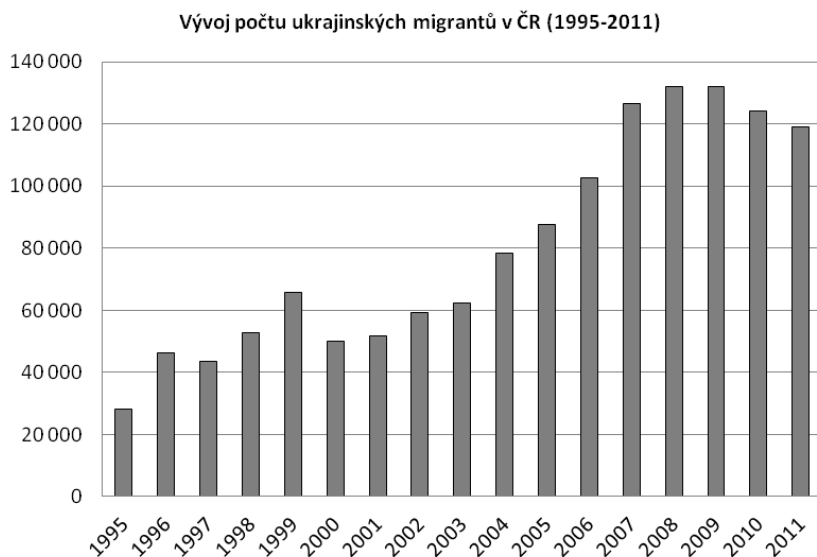
Poláci (EU) a Vietnamci a Rusové (mimo EU). Rostoucí počet ukrajinských migrantů v České republice je znázorněn na obrázku 1.

Ze všech nečlenských zemí EU je v Evropě Ukrajina zvláště zajímavým případem. Dosud probíhá proces transformace následovaný rozpadem Sovětského svazu a země musí čelit vysoké nezaměstnanosti, korupci, pomalému hospodářskému rozvoji a vysoké inflaci. Ekonomický rozvoj země je zpomalován politickým prostředím, závislostí na ruských energetických zdrojích a boji o moc. Nespokojenost se situací v zemi vyústila až v takzvanou Oranžovou revoluci, která vznikla v reakci na parlamentní volby v roce 2004. Nicméně západně orientovaná politika nové vlády nebyla úspěšná a následující volby pomohly proruským politikům zpět k moci.

Po rozpadu Sovětského svazu došlo k masivním repatriacím Ukrajinců z bývalých sovětských republik. V devadesátých letech však transformační proces a všeobecná orientace na západní Evropu vytvořily nové vazby a vyvolaly migrační pohyb z Ukrajiny na západ (Malynovska, 2008, Düvell, 2006). Zde také dochází ke změně typu migrace – lidé již nemigrují z etnických či politických důvodů, ale převážně z důvodů ekonomických (Siar, 2008). Z Ukrajiny se stal velmi důležitý zdroj pracovní síly pro členské země Evropské unie, protože více než polovina migrantů vstupuje na jejich trh práce (Malynovska, 2008; Strielkowski a Glazar, 2011). Aby však Ukrajina udržela krok s ostatními zeměmi, musela přijmout moderní migrační legislativu a aktivně se účastnit spolupráce v oblasti migrační politiky (Malynovska, 2008).

Obrázek 1

Vývoj počtu ukrajinských migrantů v ČR (1995–2011)

Zdroj: ČSÚ (2012)

Ukrajinská migrace je zpravidla cyklická, to znamená, že záměrem většiny migrantů je vrátit se zpět do vlasti, nebo tam alespoň pravidelně pobývat. 80 % migrantů, kteří touží po návratu na Ukrajinu, udržuje přímý kontakt s rodinou a některým se dokonce podaří našetřené peníze na Ukrajině investovat a zajistit si tak budoucí příjmy (Markov a kol. 2009).

V současné době pracuje v zahraničí více než 10% ukrajinského obyvatelstva (1/5 osob v produktivním věku), obvykle však pouze dočasně (Düvell, 2006). Siar (2008) uvádí, že v 15,7% domácností má minimálně jeden člen rodiny zkušenosti s prací v zahraničí. Nejčastěji ukrajinští přistěhovalci pracují v sekundárním sektoru a zpravidla nepředstavují pro místní pracovníky konkurenční hrozbu (Markov a kol., 2009). Obvykle nacházejí zaměstnání ve stavebnictví, zemědělství nebo úklidových službách.

Tabulka 1

Podíl obyvatel žijících v zahraničí, úroveň vzdělání migrantů a klasifikace zemí bývalého SSSR

	% obyvatel žijících v zahraničí (2010)	% vysokoškolsky vzdělaných emigrantů (2000)	Klasifikace země podle příjmu
Arménie	28,2	8,8	nižší střední příjem
Ázerbájdžán	16	2	vyšší střední příjem
Bělorusko	18,6	3,2	vyšší střední příjem
Estonsko	12,7	11,5	vysoký příjem
Gruzie	25,1	1,6	nižší střední příjem
Kazachstán	23,6	1,2	vyšší střední příjem
Kyrgyzstán	11,2	0,7	nízký příjem
Litva	12,2	8,8	vysoký příjem
Lotyšsko	13,5	8,6	vysoký příjem
Moldavsko	21,5	3,4	nižší střední příjem
Rusko	7,9	1,5	vysoký příjem
Tádžikistán	11,2	0,4	nízký příjem
Turkmenistán	5	0,2	vyšší střední příjem
Ukrajina	14,4	3,5	nižší střední příjem
Uzbekistán	7	0,7	nižší střední příjem

Poznámka: Nízký příjem < 1 035 \$, nižší střední příjem 1 036 \$ – 4 085 \$, vyšší střední příjem 4 086 \$ – 12 615 \$, vysoký příjem > 12 616 \$

Zdroj: Světová banka (2013)

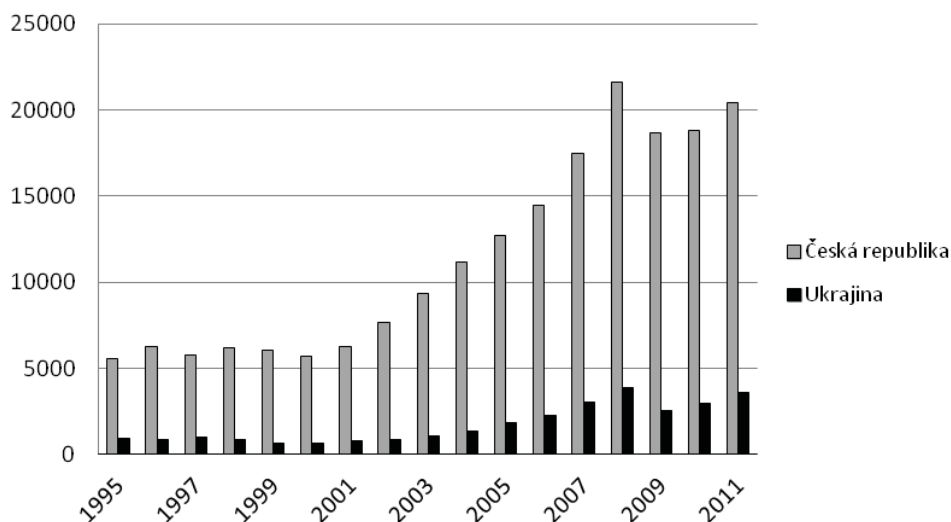
V druhé polovině devadesátých let továrny snižovaly produkci, výplaty mezd byly odkládány a nezaměstnanost dosáhla přibližně 40 %, započítáme-li i skrytou nezaměstnanost (oficiální statistiky uvádějí asi 12 %). Všechny tyto faktory a nízké mzdy lidí, kteří měli to štěstí, že vůbec nějakou práci mají, vytvořily soubor impulsů vedoucích k hromadnému opuštění země (Lupták, 2008).

Po celou dekádu byl růst HDP negativní, ekonomika se začala zotavovat až na začátku nového století. To však automaticky neznamená, že tento pozitivní obrat pomohl ekonomiku zcela uzdravit. HDP země v roce 2006 tvořilo 63 % a v roce 2007 68 % úrovně HDP roku 1989. Brzy navíc přišla další rána v podobě světové hospodářské krize, kdy došlo opět k prudkému poklesu HDP (Strielkowski a Glazar, 2011).

Vývoj HDP na obyvatele je znázorněn v následujícím grafu (obrázek 2). Pro porovnání jsou uvedeny také hodnoty pro Českou republiku. Přestože se od začátku 21. století situace na Ukrajině pomalu zlepšuje, nápadný rozdíl v hodnotách HDP mezi oběma zeměmi je jasným důkazem lepší životní úrovně v České republice. Lze tedy tyto hodnoty považovat za důležitý motivační impuls pro ukrajinské migranty při výběru cílové země.

Obrázek 2

HDP na obyvatele na Ukrajině a v České republice (1995–2011), v běžných cenách, USD

Zdroj: Světová banka (2012)

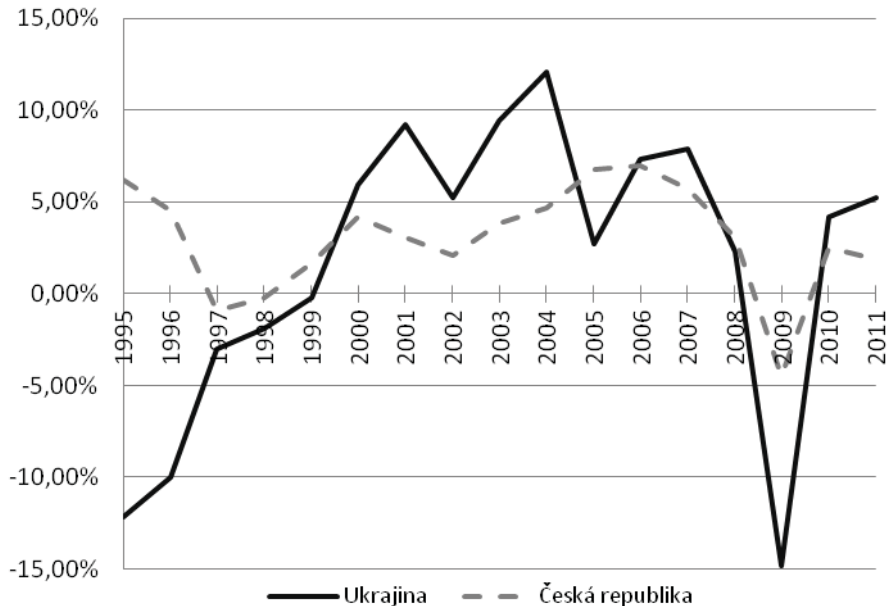
Obrázek 3 zobrazuje vývoj růstu HDP v obou zemích. V roce 2000 růst HDP na Ukrajině poprvé překonal nulovou úroveň. Do roku 2006 zaznamenávala ukrajinská ekonomika rychlý růst dosahující dokonce dvouciferných čísel. Maxima bylo dosaženo v roce 2004, kdy růst překonal 12 %. Světová finanční krize ale silně zasáhla ekonomiku a v roce 2009 způsobila téměř 15% pokles HDP.

Předchozí výzkum nicméně dostatečně neuvážil, do jaké míry jsou tyto mezinárodní politicko-ekonomické události spojeny s migračními toky, které utvářejí nové destinace pro ukrajinskou migraci v České republice. Naše studie se snaží objasnit tuto mezeru v literatuře tím, že zkoumá roli stavebního sektoru v obou zemích. Domníváme se, že propojení českého a ukrajinského stavebního sektoru vytvořilo mezinárodní kanály, či vazby, které podporují migraci z Ukrajiny do České republiky.

Dotazníkovým šetřením na Ukrajině se nám podařilo získat unikátní soubor dat, pomocí něhož sestavujeme vícerozměrné modely. Testujeme, do jaké míry předchozí praxe v ukrajinském stavebnictví zvyšuje pravděpodobnost vykonávání stejné profese v České republice.

Obrázek 3

Růst HDP: Ukrajina a Česká republika (1995–2011)

Zdroj: Světová banka (2012)

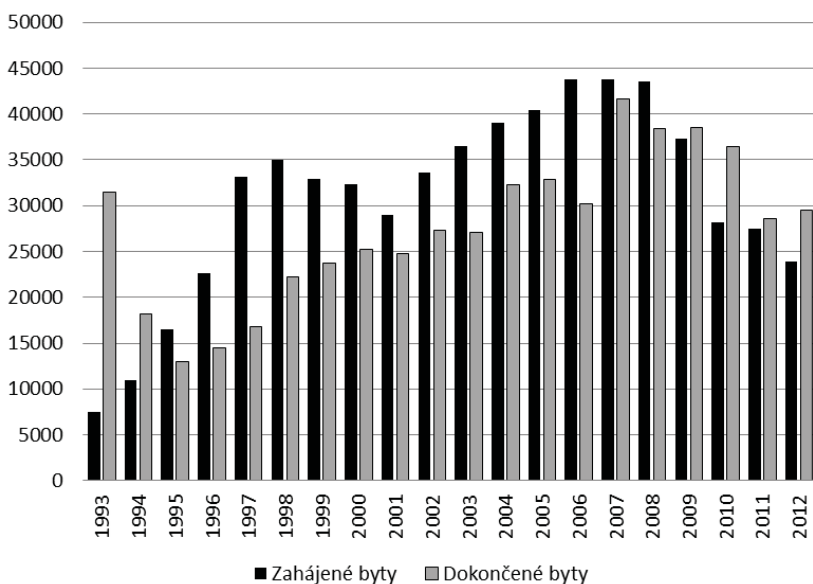
Naše výsledky poskytují silnou empirickou oporu pro výše diskutované hypotézy a jsou interpretovány v kontextu širší mezinárodní hospodářské restrukturalizace a integrace v Evropské unii.

3. Český stavební sektor a nové cíle pro pracovní migraci

První vlny ukrajinské migrace do České republiky zaznamenáváme již na počátku devadesátých let, kdy česká ekonomika procházela zásadními změnami, díky nimž došlo k prudkému rozvoji stavebnictví a služeb. Svou roli sehrála také tehdejší česká bytová politika (Sunega, 2005).

Zásadní změny české ekonomiky přispěly ke stavebnímu rozmachu v České republice. Trh s bydlením, řízený státem dokonce i po roce 1991, poskytoval lidem levné bydlení s regulovaným nájemným, ale nově vznikající střední třída začala vyžadovat praktické moderní bydlení, které bylo dostupné na Západě. Navíc díky rozvoji finančního sektoru a snadné dostupnosti hypoték si mnoho lidí mohlo splnit sen a pořídit si vlastní bydlení podle svých představ.

Obrázek 4

Bytová výstavba v ČR (1993–2010)

Zdroj: ČSÚ (2013)

Následkem toho se začalo na trhu objevovat mnoho bytových developerů (často ve vlastnictví mezinárodních společností), kteří nabízeli cenově přijatelné bydlení pro širokou veřejnost. Od poloviny devadesátých let tak dochází k největšímu stavebnímu rozmachu v České republice (Lux a Sunega, 2010).

Stavební boom však netrval příliš dlouho, protože první poptávka po novém bydlení se nasýtila do konce devadesátých let. Přestože dodnes vznikají nové stavební projekty, podle Rojíčka (2006) postihl největší pokles ve struktuře HDP právě odvětví stavebnictví. Po konjunktuře devadesátých let začal stavební sektor pomalu upadat a jeho produktivita nyní klesá až o 3 % ročně (Rojíček, 2006).

Ukrajínští pracovníci tehdy představovali zdroj levné pracovní síly uplatňované zejména ve stavebnictví. Je tedy logické, že největší vlny ukrajinské migrace se časově shodují se stavebním boomem v České republice.

4. Povolání jako strukturální kanály na trhu práce

Povolání jsou důležitá tím, jak strukturální faktory spojující povolání a pohyblivý trh práce předurčují umístění jedince (Topel, 2012). Kulturní vazby jsou posíleny o propojení pracovních trhů mezi zdrojovými a cílovými zeměmi, což mezi jednotlivými zeměmi usnadňuje přesun pracovních dovedností a vzdělání. Tento jev pozorujeme například v mexické historii, kdy nekvalifikovaní Mexičané pracující v zemědělství po několika desetiletích migrovali za stejnou práci do Spojených států (Mize a Swords

2010; Mize 2006). I v tomto případě je prokázána existence migračních linek, po nichž je směřována mexická pracovní síla. Hernandez-Leon (2008) popsal vznik a vývoj migračních toků z Monterrey v Mexiku do Houstonu v Texasu, kam lidé přicházeli hledat práci v ropném odvětví. Přestože migrační síť a poptávka po práci mají nezanebatelný význam pro formování migračního procesu, klíčový prvek k vysvětlení směru těchto migračních toků je profesní minulost migrantů a prostředí, ze kterého pocházejí (Sanderson a Painter, 2011). Migrační toky z městského průmyslového sektoru v Mexiku vznikly následkem hospodářské restrukturalizace.

Povolání také podporují rozvoj sociálních sítí, které snižují náklady a rizika migračního pohybu a které směřují migranty do jednotlivých destinací. Jakmile se migrační toky dají jednou do pohybu, mají velmi silnou vnitřní dynamiku, která je důsledkem rozvoje těchto sociálních sítí a která je známá pod pojmem „kumulativní přičinnost“ (Bachmeier, 2013). Migrační sociální síť souhrnně způsobují migraci několika způsoby, ale s ohledem na povolání často začínají náborem zaměstnanců. Nábory byly dlouho užívanou strategií amerických firem na pořizování mexické práce (Mize a Swords, 2010), a to zejména zaměstnavatelé v potravinářském odvětví, kteří náborové strategie rozšířili o využití rodinných vazeb. Je prokázáno, že americké potravinářské firmy spoléhají na členy rodin svých pracovníků jako na další potenciální zaměstnance (Martin, 2009). Pracovníci v tomto odvětví se tak stali jakýmsi spojovacím článkem pro potenciální migranty z Mexika do Spojených států (Topel, 2012).

Je tedy docela možné, že povolání vytvářejí strukturální kanály, pomocí nichž v kontextu hospodářské restrukturalizace a mezinárodní integrace migranti získávají přístup k zaměstnání v podobném odvětví ekonomiky cílové země. Přesto však tato hypotéza nebyla doposud systematicky zkoumána.

5. Metodologie a data

V této studii byla použita data z Ukrajinského migračního projektu (UMP) vedeného na Karlově univerzitě v Praze ve spolupráci s Centrem výzkumu globální změny AV ČR a provedeného s pomocí Národního institutu pro strategická studia v Užhorodu na Ukrajině v letech 2010 až 2012 a financovaného Grantovou agenturou České republiky.

Projekt s názvem „*Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Českou republiku jako zemi cílovou a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zvláštním zaměřením na analýzu remitencí)*“ byl pojat velmi komplexně, neboť se zaměřil na různé sociálně-ekonomické aspekty migrace a její dopady. Výzkum byl rozdělen na několik částí a využíval mnoha statistických metod pro sběr dat, například polostrukturované podrobné rozhovory, záznamy denních příjmů a výdajů ukrajinských migrantů v České republice a dotazníkové šetření v obou zemích.

Dotazníky v projektu obsahovaly otázky týkající se různých ekonomických a demografických charakteristik, např. velikost domácnosti, věk, pohlaví, vzdělání, zaměstnání jednotlivých členů rodiny, celkový měsíční čistý příjem, podíl výdajů na jídlo a osácení,

hodnota remitencí (finančních i naturálních), které obdrží domácnost od svých členů a frekvence a způsob příjmu remitencí. Kromě toho dotazník obsahoval otázky spojené s ekonomickým a sociálním postavením migrantů: jeho/její zaměstnání, plat, rodinný stav, vazba na rodinu (vyjádřeno četností styků s rodinou) a znalost cizích jazyků.

Jak je u vzorků dat, které jsou založeny na dotazníkovém šetření, obvyklé, existuje řada omezení jako výběr a velikost vzorku, zeměpisné rozložení atd. Na druhou stranu, primární a unikátní údaje vzešlé z takového průzkumu mají značnou výhodu proti bilančním údajům posbíraným na makro úrovni, neboť dokáží zachytit také objem remitencí, které zemí protékají neformálními kanály. Navíc je možné zkoumat motivaci a osobní problémy, se kterými se daný migrant a jeho rodina potýká.

Během podzimu 2011 se nám podařilo nashromáždit celkem 200 dotazníků v domácnostech, které v současnosti mají alespoň jednoho člena rodiny pracujícího v České republice, a 50 dotazníků v domácnostech, kde aktuálně žádný příbuzný v zahraničí nepracuje. Tyto domácnosti byly vybírány náhodně v různých městech Zakarpatského regionu. Výzkumný tým zpočátku náhodně vybral obce a města pro vedení rozhovorů a poté na základě informací ze sčítání lidu v roce 2001 vybral ulice a jednotlivé domácnosti (v každé ulici byly náhodně vybrány 3 domácnosti). Výzkumný tým spolu s místními spolupracovníky následně navštívili vybrané domácnosti, aby zjistili, zda některý z členů domácnosti aktuálně pracuje v České republice a posílá domů remittance (v případě záporné odpovědi navštívil tým další dvě domácnosti, vlevo a vpravo). Dotazovány byly pouze rodiny s migranty, kteří v České republice žijí více než jeden rok (s cílem vyloučení dojíždějících nebo krátkodobých migrantů) a posílají peníze domů. Dotazníky byly vyplňovány buď přímo s migranty, nebo s dospělými rodinnými příslušníky, kteří byli schopni poskytnout o daném migrantovi potřebné informace, včetně jeho ekonomické a sociální situace.

Pravdou je, že základní datový soubor je rozsahem značně skromný, nicméně tento soubor nelze dále rozšířit ani doplnit o výsledky jiných šetření, jelikož se jedná o vzácná data pracně nasbíraná v terénu týmem výzkumníků během několika cest na Ukrajinu. Z důvodu ukončení projektu GAČR, a tudíž i vyčerpání finančních prostředků, není možné tento výzkum v nejbližší době zopakovat. Autoři si plně uvědomují omezení tohoto výzkumu, nicméně podle Cohena a kol. (2011) nebo Hosmera a kol. (2013) je i přes výše zmíněná omezení vzorek dat dostatečně velký, aby ukázal základní existující vzorce a zákonitosti charakteristické pro migraci ze západní Ukrajiny do ČR a mohl být použit pro tento článek.

Abychom byli schopni popsat hospodářské aktivity ukrajinských migrantů, rozdělili jsme všech 19 druhů ekonomických aktivit (tabulka 2) podle klasifikace NACE do 3 sektorů (primární, sekundární, terciární).

Nejvíce nás zajímá nezávislá binární proměnná, která označuje, zda ukrajinský migrant dříve pracoval ve stavebním odvětví na Ukrajině (nerozlišujeme přitom, zda má migrant speciální stavební vzdělání, ale pouze to, zda dříve vykonával práci v ukrajinském stavebnictví). UMP opět dělí povolání podle výše zmíněné klasifikace EU. Tato proměnná testuje, zda jsou migranti pracující v českém stavebnictví směřováni po migračních linkách ze stejného odvětví na Ukrajině.

Tabulka 2

Rozdělení ekonomických činností podle sektorů

Primární sektor	Terciární sektor
1 = Zemědělství	8 = Obchod, údržba a oprava motorových vozidel
2 = Lesnictví, rybolov	9 = Doprava a úschova
3 = Těžba a dobývání	10 = Ubytování a stravování
	11 = Informace a komunikace
Sekundární sektor	12 = Peněžnictví a pojišťovnictví
4 = Zpracovatelský průmysl	13 = Činnosti týkající se nemovitostí
5 = Výroba elektřiny, plynu a tepla	14 = Věda, výzkum a technologie
6 = Zásobování vodou, činnosti týkající se odpadních vod	15 = Administrativa
7 = Stavebnictví	16 = Veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení
	17 = Vzdělávání
	18 = Zdravotní a sociální péče
	19 = Kultura, zábava a rekreace

Zdroj: klasifikace NACE, UMP (2012)

Naší hlavní hypotézou je, že ukrajinští migranti, jejichž původní zaměstnání na Ukrajině bylo ve stavebním odvětví (ať už se ve stavebnictví vyučili nebo tuto profesi vykonávali až později v životě – důležité je, že v tomto oboru mají několikaleté pracovní zkušenosti), budou s větší pravděpodobností pracovat v českém stavebnictví než ti, kteří dříve pracovali v jiných odvětvích ukrajinské ekonomiky. Očekáváme tedy, že k žádnému významnému odlivu mozků dnes nedochází (přestože v devadesátých letech tomu tak bývalo), a nezaznamenáváme ani výrazný pokles lidského kapitálu ukrajinských pracovníků v zemích EU.

Teorie a předchozí výzkum naznačují několik důležitých faktorů ovlivňujících migraci na mikro úrovni: dotace do lidského kapitálu, migrační kapitál pocházející ze sociálních sítí (tj. migrační sociální kapitál), typ českého společenství a typ ukrajinského společenství. Tyto analýzy sledují rozměry osobních charakteristik, lidského kapitálu a profesní minulosti na Ukrajině. Společně pak tyto proměnné zahrnují širokou řadu vysvětlujících faktorů na mikro (tj. individuální) a makro úrovni, včetně faktorů na straně nabídky a poptávky.

6. Výsledky a jejich interpretace

Popisné statistiky ukrajinských pracovních migrantů jsou uvedeny v tabulkách A1-A3 v příloze. Obecně platí, že popisné statistiky poskytují určité předběžné důkazy na podporu několika hypotéz. Tyto vztahy jsou dále zkoumány pomocí vícerozměrných analýz.

V našem použitém pro model vzorku (153 osob, 120 mužů) ve stavebnictví bylo zaměstnáno celkem 47 vysokoškoláků a mimo stavebnictví 16 vysokoškoláků. U celkem 76 vysokoškoláků tedy dochází ke shodě jejich sektoru zaměstnání před a po migraci

(sektorem je tady míněno co nejpodrobnější srovnání zaměstnání před a po migraci do Česka). Tento výsledek svědčí o tom, že většina migrantů vzdělaných v určitém oboru a s praktickými zkušenostmi v tomto oboru nachází zaměstnání v ČR ve stejném oboru.

Výchozí hypotézou této studie je tvrzení, že dnes nedochází k žádnému významnému odlivu mozků a že ukrajinští migranti, jejichž původní zaměstnání na Ukrajině bylo ve stavebním odvětví, budou s větší pravděpodobností pracovat v českém stavebnictví. Pro testování hypotézy jsme sestavili logistický model s poměrem šancí a multinomický logistický model s relativním rizikem.

Logistický model v obecném tvaru můžeme zapsat jako:

$$y = \ln(p/1-p) = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_n x_n + \varepsilon,$$

kde y je závislá binární proměnná a x_1, \dots, x_n jsou numerické nezávislé proměnné, jejichž soupis je uveden v tabulce 3.

V našem případě:

$$y = \begin{cases} 1, & \text{jestliže migrant v České republice pracuje ve stejném odvětví,} \\ & \text{ve kterém pracoval dříve na Ukrajině (s pravděpodobností } p) \\ 0, & \text{v opačném případě (s pravděpodobností } 1 - p) \end{cases}$$

Pomocí logistické regrese tedy odhadujeme pravděpodobnost, se kterou se $y = 1$ vzhledem k daným x :

$$P(y = 1|x) = P(y = 1|x_1, x_2, \dots, x_n)$$

Pro výpočet očekávané pravděpodobnosti můžeme použít následující rovnici:

$$p = \frac{\exp(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_n x_n)}{1 + \exp(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \beta_n x_n)}$$

V tabulce 3 je uveden výstup logistické regrese. Počet platných pozorování je relativně nízký ($N=141$), a je tedy nutné brát naše závěry s určitou rezervou. Nicméně naše výsledky odhalují jistý trend, kterým ukrajinská pracovní migrace putuje po migračních kanálech na český pracovní trh. Výsledky modelu totiž ukazují, že kromě základního faktoru, tedy že ukrajinský pracovní migrant v českém stavebnictví je nejčastěji ženatý muž, výrazně zvyšují pravděpodobnost vstupu na český stavební trh také předchozí pracovní zkušenosti v ukrajinském stavebnictví. Pro ověření spolehlivosti modelu (tzv. goodness-of-fit) jsme použili Hosmer-Lemeshův test, který vykázal dobrou platnost modelu s hodnotami koeficientů 8,7 (sig. 0,261) a 9,1 (sig. 0,290).

Tabulka 3

Logistická regrese předpovídající pravděpodobnost zaměstnání v českém stavebnictví

	Logit model s koeficienty	Logit model s poměrem šancí
Osobní údaje		
Věk	0,0351 (0,0296)	1,0359 (0,0338)
Muž	2,9043*** (0,7410)	22,6191*** (19,9580)
Ženatý/vdaná	1,3174* (0,8071)	4,1345* (3,9265)
Finanční závislost	0,4533 (0,6211)	1,5485 (0,4241)
Příjem	0,2334 (0,1134)	0,8213 (0,2110)
Legální pobyt v ČR	-0,2920 (1,4530)	1,3077 (2,2725)
Lidský kapitál		
Vysokoškolské vzdělání	0,6006 (0,5609)	0,5275 (0,3227)
Znalost českého jazyka	0,9877 (0,6112)	0,9627 (0,5517)
Zaměstnání na Ukrajině		
Práce v primárním sektoru	10,1924** (9,9399)	0,1683* (0,1867)
Práce v sekundárním sektoru	0,4473867 (0,6288)	0,0258*** (0,0217)
Práce v terciárním sektoru	3,5244*** (0,7509246)	0,0463 *** (0,0390)
Pseudo R ²	0,51	
Pseudo LL	-46,278	
Wald	96,90	
Počet migrantů	141	

Poznámka: * Signifikantní na 10% hladině významnosti; ** Signifikantní na 5% hladině; *** Signifikantní na 1% hladině; Koeficienty a poměr šancí se směrodatnými odchylkami v závorkách

Zdroj: vlastní výpočty

Naše výsledky podporují hypotézu, že ukrajinská migrace do českého stavebnictví je směřována po migračních linkách. Ukrajínští imigranti se zkušenostmi v ukrajinském stavebnictví budou pracovat v českém stavebnictví s mnohem větší pravděpodobností než pracovníci z jiných oborů ukrajinské ekonomiky.

Jak vidíme v tabulce A3 (v příloze), jen několik málo migrantů pracovalo na Ukrajině v primárním sektoru (např. zemědělství, lesnictví), a to i přesto, že většina našeho vzorku dat pochází z oblasti Ukrajiny, která je proslulá svou lesnickou a těžební tradicí. Možným vysvětlením je, že o odborníky v těchto odvětvích je na Ukrajině stále zájem, a nemají tedy tak velkou motivaci zemi opouštět.

Tabulka 4 prezentuje výsledky multinomické regrese s relativním rizikem. Výsledky opět hovoří ve prospěch migračních kanálů ve stavebním sektoru. Hodnoty a signifikance koeficientů ukazují, že předchozí praxe v ukrajinském stavebnictví snižuje pravděpodobnost výkonu práce v českém primárním sektoru (řádek 2) a dokonce v českém terciárním sektoru (řádek 3) v řádu desítek procent. Podobné výsledky lze pozorovat u osobních charakteristik (například, že býti mužem zvyšuje pravděpodobnost vykonávání práce v českém sekundárním sektoru téměř o 90 %). Výsledky Hosmer-Lemeshova testu ukazují, že model je spolehlivý a odhalují bezvýznamnost koeficientů u daného testu.

Dále je třeba podotknout, že proměnná označující lidský kapitál (v našem případě ukončené vysokoškolské vzdělání) nevykazovala inklinaci k zaměstnanosti v jednotlivých sektorech české ekonomiky (tudíž nebyla významná). Obecně to znamená, že neexistují významné rozdíly v úrovni lidského kapitálu mezi ukrajinskými migranty v různých pracovních odvětvích v cílových zemích migrace.

Nacházíme zde však několik dalších pozoruhodných zjištění. Ačkoli ve stavebnictví zaznamenáváme obzvláště silný účinek, ukázalo se, že není jediným odvětvím, kde jsou pozorovatelné migrační kanály spojující ukrajinské a české ekonomické sektory. Výsledky skutečně ukazují, že práce v ukrajinském výrobním odvětví nebo službách je trvale propojena s prací ve stejném odvětví v ČR. Přestože byla tato analýza původně zaměřena především na stavební sektor, zdá se, že podobným způsobem jsou propojena i další odvětví obou ekonomik.

Výsledky také naznačují, že ukrajinská migrace do České republiky (i dalších zemí EU) je stále více specializovaná a zaměřená na konkrétní pracovní činnosti. Dnes už se nestává, aby kvalifikovaní lékaři vykonávali instalatérskou práci a právníci pracovali na stavbách. Oblasti ukrajinské pracovní migrace se podstatně změnily, nyní jde především o konkrétní práci prováděnou určitým typem migrantů. Výsledky ukazují, že ke ztrátě lidského kapitálu a odlivu mozků z Ukrajiny již nedochází. Tato zjištění jsou tedy v souladu s nedávným výzkumem, který uvádí, že migrační toky po celém světě jsou stále více specializované (Massey a kol., 2010; Hernandez-Leon, 2008; Portes, 2007; Delgado-Wise a Covarrubias, 2007).

Tabulka 4

Multinomická logistická regrese s relativním rizikem předpovídající pravděpodobnost zaměstnání v českém stavebním sektoru

	Primární vs. stavebnictví	Sekundární vs. stavebnictví	Terciární vs. stavebnictví
Osobní údaje			
Věk	1,1257 (0,3180)	0,9829514 (0,0355)	0,9066195** (0,0432)
Muž	0,0183 (0,1145)	0,0474227*** (0,0462)	0,0308*** (0,0323)
Ženatý/vdaná	0,1227 (0,3579)	0,2466 (0,2521)	0,2600 (0,2941)
Finanční závislost	0,4164 (0,8438)	0,7370 (0,2237)	0,5010* (0,2009)
Příjem	1,17e-08 (0,00002)	1,3040 (0,3727)	1,2907 (0,5106)
Legální pobyt v České republice	2,67e-08 (0,00005)	1,4822 (2,8888)	0,2035 (0,4576)
Lidský kapitál			
Vysokoškolské vzdělání	8,0592 (18,1196)	1,9138 (1,2674)	1,9239 (1,6957)
Znalost českého jazyka	9,54e-09 (0,00001)	0,9838 (0,6238)	1,9461 (1,5197)
Zaměstnání na Ukrajině			
Práce v primárním sektoru	1,02e+16 (3,81e+19)	1,9055 (2,9398)	1,5575 (2,9725)
Práce v sekundárním sektoru	1,15e-14 (8,88e-11)	41,0246*** (37,3043)	19,5973** (26,4752)
Práce v terciárním sektoru	2,35e+07 (7,57e+10)	12,75148*** (12,2918)	40,3404*** (47,6213)
Pseudo R ²	0,49		
Pseudo LL	-74,033		
Wald	141,06		
Počet migrantů	141		

Poznámka: * Signifikantní na 10% hladině významnosti; ** signifikantní na 5% hladině; *** signifikantní na 1% hladině; Relativní riziko a směrodatné odchylky v závorkách

Zdroj: vlastní výpočty

Obecně platí, že lidský kapitál není předpokladem pro práci v určitém oboru české ekonomiky. Z toho plyne, že neexistují výrazné rozdíly v úrovni lidského kapitálu ukrajinských migrantů v různých odvětvích cílové země. Mění se zeměpisné rozložení ukrajinských migrantů v Evropské unii (a zvláště v nových členských státech) je dokladem rostoucího významu českého stavebnictví, neboť migranti pracující v českém stavebnictví se nejčastěji vyskytují v příměstských a venkovských oblastech, na rozdíl od těch, kteří pracují ve zpracovatelském průmyslu a službách.

Závěr a politické důsledky

Mezinárodní migrační modely se v posledních letech rozšířily o řadu nových zdrojových a cílových regionů, dochází tedy k postupné globalizaci. Ukrajinská migrace do EU, která v současné době představuje významný fenomén, vykazuje podobné znaky jako mexická migrace do Spojených států, která díky soustavnému zkoumání amerických ekonomů a odborníků na migraci představuje nejvíce probádaný migrační tok na světě, a dá se tudíž použít jako referenční hodnota pro porovnání s našimi výsledky.

Naše výsledky ukazují, že pracovní migranti z Ukrajiny získávají přístup k zaměstnání v podobném odvětví české ekonomiky, ve kterém dříve pracovali na Ukrajině, nebo pro které mají potřebnou kvalifikaci. Naše analýza se zaměřuje zejména na stavební průmysl, který hraje důležitou roli při tvorbě nových cílových destinací v České republice, a přináší důkaz existence strukturálních migračních kanálů spojujících odvětví stavebnictví v ČR a na Ukrajině. Tento výsledek se velice podobá situaci v odvětví potravinářství v Mexiku a USA, kde v rámci zavedených strukturálních kanálů do Spojených států putuje velké množství Mexičanů se zkušenostmi v potravinářském průmyslu.

Náš článek empiricky zkoumá, jak je tento strukturální jev promítnut do migrace ve střední a východní Evropě na individuální úrovni se zaměřením na úlohu povolání. Výsledky ukazují, že povolání slouží jako strukturální kanály v kontextu významné mezinárodní politicko-ekonomické integrace mezi Ukrajinou a Českou republikou. Ukrajínští imigranti s předchozí zkušeností v určitém odvětví na Ukrajině budou napříč všemi hospodářskými sektory pracovat v témže odvětví v České republice s větší pravděpodobností než migranti s odlišným zaměřením. Nezaznamenáváme už tudíž žádný odliv mozků ani ztrátu lidského kapitálu u pracovních migrantů z Ukrajiny. Možným vysvětlením je fakt, že většina potenciálních migrantů Ukrajinu opustila již v devadesátých letech. V současné době se zdá, že ukrajinská migrace se týká především určitého druhu pracovníků, kteří jsou najímáni k vykonání konkrétní práce, pro kterou jsou vyškoleni. Tito pracovní migranti nezůstávají v přijímající zemi natrvalo, zajímají se pouze o dobrý výdělek v práci, kterou dobře ovládají.

Naše studie osvětluje vznik nových destinací začleněním tohoto jevu do mezinárodních souvislostí. Nové destinace se v České republice neobjevily samovolně, ale vyvíjely se vlivem určitých politicko-ekonomických událostí, pomocí nichž se česká a ukrajinská ekonomika více sjednotila, a migrační a kapitálové toky mezi těmito dvěma zeměmi geograficky odlišily místa původu a určení. Naše závěry mohou přispět k debatě o nutnosti sjednocení migračních politik v ČR a EU a lze je využít k dalšímu zkoumání ukrajinské pracovní migrace v EU, zvláště pak ve světle nedávných událostí na Ukrajině, kdy dochází k politické destabilizaci a střetům opozice s vládními silami. Prohloubení ekonomické a politické krize na Ukrajině tudíž může zvýšit obavy z nárůstu migrace do EU. Je proto třeba uvážit veškeré dostupné informace a zhodnotit faktory, které tuto migraci podmiňují.

Příloha

Tabulka A1

Popisná statistika respondentů

Statistika	Měřítko	Hodnota
Osobní údaje		
Muži	%	79,9
Ženy	%	20,1
Ženatý/ vdaná	%	84,4
Věk	Průměr	42,2
Lidský kapitál		
Vysokoškolské vzdělání	%	55,2
Středoškolské vzdělání	%	41,0
Znalost českého jazyka	%	58,5
Charakteristika migrace		
Příjmová skupina 3	%	51,9
Práce ve stavebnictví	%	43,2
Práce ve zpracovatelském průmyslu	%	11,4

Tabulka A2

Popisná statistika: muži vs. ženy

Statistika	Muži	Ženy
Průměrný věk	43,1	38,7
Ženatý/vdaná	87,1%	69,8%
Středoškolské vzdělání	42,1%	32,6%
Vysokoškolské vzdělání	52,6%	62,8%
Znalost českého jazyka	48,0%	48,8%

Tabulka A3

Statistika pro odvětví s migračními kanály

Sektory	Zaměstnaní na Ukrajině	Zaměstnaní v ČR	Počet vysokoškoláků
Primární sektor			
Lesnictví, rybolov	5	2	4
Sekundární sektor			
Zpracovatelský průmysl	16	8	14
Výroba elektřiny, plynu a tepla	1	1	1
Stavebnictví	68	63	47
Terciární sektor			
Doprava a úschova	9	5	4
Zdravotní a sociální péče	18	18	6
Celkový počet pozorování: 153			

Literatura

- BACHMEIER, J. D. 2013. Cumulative Causation, Coethnic Settlement Maturity and Mexican Immigration to US Metropolitan Areas, 1995-2000. *Social Forces*, 914, pp. 1293–1317.
- COHEN, L.; MANION, L.; MORRISON, K. 2011. *Research methods in education*. New York: Routledge, 2011.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD 2012. Dostupné na www.czso.cz.
- DELGADO-WISE, R.; COVARRUBIAS, H. M. 2007. The Reshaping of Mexican Labor Exports under NAFTA: Paradoxes and Challenges. *International Migration Review*. 2007, Vol. 41, pp. 656–679.
- HERNANDEZ-LEON, R. 2008. *Metropolitan Migrants: The Migration of Urban Mexicans to the United States*. Berkeley: University of California Press.
- HOSMER Jr, D. W.; LEMESHOW, S.; STURDIVANT, R. X. 2013. *Applied logistic regression*. New York: Wiley, 2013.
- LUPTÁK, M. 2008. „Push“ faktory pracovní migrace do zahraničí z území dnešní Ukrajiny. In DRBOHLAV, D. (ed.) *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008.
- MALYNOVSKA, O. 2006. Caught Between East and West, Ukraine Struggles with Its Migration Policy. Dostupné na http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=365_
- MALYNOVSKA, O. 2008. Migrace z Ukrajiny s důrazem na Česko jako cílovou zemi. In DRBOHLAV, D. (ed.) *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008.
- MARKOV, I. a kol. 2009. *Ukrainian Labour Migration in Europe: Findings of the Complex Research of the Processes of Ukrainian Labour Migration*, Lviv: International Charitable Foundation Caritas Ukraine, 2009.
- LUX, M; SUNEKA, P. 2010. The Sustainability of House Price Trends in the Czech Republic. *Politická ekonomie*. 2010, Vol. 58, No. 2, pp. 225–252.
- MARTIN, P. L. 2009. Meat and Poultry. In *Importing Poverty? Immigration and the Changing Face of Rural America*. New Haven: Yale University Press, 2009, pp. 85–104.
- MASSEY, D; RUGH, J; PREN, K. 2010. The Geography of Undocumented Mexican Migration. *Mexican Studies*. Vol. 26, pp. 129–152.
- MIZE, R. L; SWORDS, A. 2010. *Consuming Mexican Labor: From the Bracero Program to NAFTA*. Toronto: University of Toronto Press, 2010.
- MIZE, R. L. 2006. Mexican Contract Workers and the U. S. Capitalist Agricultural Labor Process: The Formative Era, 1942-1964. *Rural Sociology*. 2006, Vol 71, pp. 85–108.
- ODEHNAL, J; MICHÁLEK, M. 2011. An Empirical Analysis of the Business Environment of Selected European Union Regions. *Politická ekonomie*. 2011, Vol. 59, No. 2, pp. 242–262.
- PORTES, A. 2007. Migration, Development, and Segmented Assimilation: A Conceptual Review of the Evidence. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 610, pp. 73–97.
- ROJÍČEK, M. 2006. *Strukturální analýza české ekonomiky*. Praha: CES VŠEM, 2007.
- SANDERSON, M.; PAINTER, M. 2011. Occupations as Channels for Migration: Food-Processing and New Destinations in a Bi-National Context. *Rural Sociology*. 2011, Vol. 764, pp. 461–480.
- STRIELKOWSKI, W; GLAZAR, O. 2011. Případová studie ukrajinských pracovních migrantů v ČR a jejich rodin na Ukrajině se zaměřením na analýzu remitencí. In STOJANOV, R. et al. (eds.). *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011.
- SUNEKA, P. 2005. The Effectiveness of Selected Housing Policy Subsidies in the Czech Republic. *Czech Sociological Review*. 2005, Vol. 41, No. 2, pp. 271–299.

TEPPEROVÁ, J; KLAZAR, S. 2012. The Impact Of Social Systems And Their Coordination On Economic Migration. *Politická ekonomie*. 2012, Vol. 50, No. 4, pp. 505–522.

SVĚTOVÁ BANKA. 2013. xxx

TOPEL, R. 2012. Introduction to “Job Mobility, Search, and Earnings Growth: A Reinterpretation of Human Capital Earnings Functions“. *Research in Labor Economics*, 2012, Vol. 35, pp. 397–399.

UKRAINIAN LABOUR MIGRATION IN THE CZECH REPUBLIC: BRAIN-DRAIN AND THE EXISTENCE OF STRUCTURAL CHANNELS

Matthew Sanderson, Department of Sociology, Kansas State University, Waters Hall 255-B, Manhattan, KS 66506, United States (matt@ksu.edu); **Wadim Strielkowski**, Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague, Smetanovo nábřeží 6, CZ – 110 01 Praha 1 (strielkowski@fsv.cuni.cz); **Kateřina Hluštková**, Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague, Smetanovo nábřeží 6, CZ – 110 01 Praha 1 (katka.hlustikova@seznam.cz)

Abstract

This paper aims at finding out, whether the previous experience in Ukrainian construction sector increases the probability of doing the same job in the Czech construction sector. We assume that the integration of Czech and Ukrainian construction sectors led to the creation of structural channels directing Ukrainian labour migrants to the Czech Republic along the migration lines and facilitating the process of labour migration between these two countries. We employ the unique dataset created with the help of the survey conducted in Ukraine within the framework of Ukrainian migration project (UMP) in 2010-2012 and estimate multidimensional models in order to establish whether the previous experience in Ukrainian construction sector increases the probability of doing the same job in the Czech construction sector. Our results show strong empirical evidence for our hypotheses and are interpreted in the context of a broader economic restructuring in the European Union.

Keywords

International migration, migration channels, labour market, Czech Republic, Ukraine

JEL Classification

F22, J21, J24, R23